

Kart čia skelbiamu straipsniu apie Neringės senųjų žvejų – kuršininkų tarmės žuvų pavadinimus (p. 135–180), kurių surankiota (ir etimologiškai išnagrinėta) 49 žuvų rūšims. Vykusiai pagrindžiama la. *spalgs* „ryškus, šaižus; labai šaltas“ ir kitų jo giminaičių etimologija (p. 180–184), kartu pateikiant vertingos baltiškosios medžiagos, rodančios, kaip reikšmių „degti, kaisti“ žodžiai indoeuropiečių (ir kt.) kalbose gali nusakyti ir šalčio poveikį, šalimą (pvz., lie. *šalti* ir *šilti* ir pan.). Straipsnyje apie la. *lasmenis* „praperša“ (p. 185–189) įrodoma, kad šis žodis yra ne skolinys, o rytų baltų veldinys.

Ketvirtajame „Etiudų“ skyriuje (p. 190–212) nagrinėjama kilmės keliai įvairių lietuvių ir latvių žodžių, paskolintų iš aplinkinių kalbų (čia yra ir pirmą kartą publikuojamas platus straipsnis apie skolinį lie. *grūčekas*, p. 205–212).

„Etiudai“ baigiami vokiška santrauka ir rodyklėmis – autoriaus ankstyvesnių publikacijų, žodžių, baltų kalbų darybos formantų ir reikšmių sambūvio bei kitimo rodyklėmis (panaudotos literatūros bei šaltinių sąrašas, taip pat kalbų ir tarmių santrumpas pateiktos yra knygos pradžioje – po pratarinės).

Pasaulyje iš baltų istorinės kalbotyros (indoeuropeistikai, kaip žinoma, ypač aktualios!) yra nemaža darbų. Tačiau iš jų labai nedaug tokių, kuriuose, vidinė rekonstrukcija remiantis, einama ir į intimas res Balticas – koreguojama resp. indukciškai tyrinėjama ir pati indoeuropiečių problematika. Vienas iš tokių darbų kaip tik ir yra V. Urbučio „Baltų etimologijos etiudai“, vykusiai atskleidę nemaža baltų ir pačios indoeuropiečių prokalbės etimologinių paslapčių. Nėra jokios abejonės, kad čia trumpai apžvelgtas V. Urbučio darbas laikytinas vertingiausia pastarųjų dešimtmečių etimologine publikacija baltistikoje, o ir indoeuropiečių etimologijoje – viena iš pačių geriausių.

V. Mažiulis

Vanagas A. Lietuvių hidronimų žodynas. – V.: „Mokslas“, 1981. – 408 p.

Šiame tikrai įspūdingame, daug darbo ir jėgų pareikalavusiame svarbiame lietuvių kalbos mokslo veikale pateikta labai daug įdomių kalbos faktų, naujų minčių ir drąšių hipotezių. Toponimikos specialistai, etimologai savo darbams jame ras daugybę medžiagos, apšiai naujų idėjų. Žodyne pateikti hidronimai paprastai autoriaus yra labai kruopščiai patikrinti šnektose, pasistengta išaiškinti net įvairius jų variantus. Vieno iš produktyviausių, didelę mokslinę patirtį turinčio ir daugiausiai toponimikos mokslė nuveikusio mūsų kalbininko stambus darbas tikrai vertas ko geriausių žodžių.

Išsamiam žodyno įvertinimui ir išnagrinėjimui reikėtų atskiros naujos studijos, todėl čia apsiribojama tik vienu klausimu – tarminės leksikos pavyzdžių geografijos taikymu etimologijai ir formų transponavimu į bendrinę kalbą. Visas žodynas ir šiuo požiūriu yra parengtas gana gerai, bet šiokių tokių abejotinių dalykų lyg ir pasiliko. Viena kita pateikta korektūra, kitas ar kitoniškas samprotavimas žodynui, tikiuosi, išeis į naudą.

Vienas toks daugelio etimologų veikalams būdingas bruožas yra įvairių dialektizmų, vartojamų tik tam tikroje apibrėžtoje tarmių dalyje, taikymas bet kurios šnektos, dažnai savo sistemoje neturinčios ir gal neturėjusios tokio reiškimo, faktui paremti, kilmei išaiškinti. Žinoma, dalies leksinių dialektizmų geografija galėjo kisti, plotas mažėti¹, bet vis dėlto yra tokių aiškių ribotų reiškinių, kuriuos kilnoti iš vieno lietuvių kalbos tarmių krašto į kitą nėra taip paprasta.

Taigi daugiau negu abejotinas yra kelių pietų aukštaičių apylinkių priešdėlio *žu-* (Dubičiai, Nočià, Ródūnia, Pelesà, Žirmūnai) nukėlimas į Rytų Lietuvą ir Žemaičius, pvz., *Zuğerklÿs* (Daūgailiai) – p. 395, *Žùpė*, *Žùpis*

¹ Žr. apie tai: Zinkevičius Z. Mintys pasirodžius Lietuvių kalbos atlaso I tomui. – Baltistica, 1978, t. 14, p. 147–148.

(Gargždai) – p. 406. Pastarasis upelio pavadinimas su Ródūnios *Župelis* / iš *Ažupelis* / autoriaus gretinamas tikrai be pamato, nes lingvistinė geografija reiškianio *ažu* > *žu* bent atšvaitulių ten kada nors buvus nerodo². Panašus atvejis, manoma, yra ir Daūgailių *Zugerklūs* (teigiama, sėlių palikimas). Kadangi ir pietų aukštaičių pietinėse šnektose šis *žu-* yra visai naujas dalykas (čia ir dabar tebesama svyravimų), todėl tokio priešdėlio arealą išplėsti ir sieti su didele senove kažin ar tvirtai galėtume.

Sujungęs raseiniškių *Dėgužravį* su pietų aukštaičių šnektų žodžiu *degužė* (p. 83), ima abejoti ir pats autorius. Priebalsių *d : g* kaita to krašto šnektose turi ypatingo specifiškumo bruožų³, tik ten būdinga, ir kelti tai toli į šiaurę kažin ar dabar turime pagrindo. Tokiais atvejais reikia ar papildomų aiškinimų, ar parinktų naujų faktų iš tos tarmės fonetinės ar leksinės sistemos.

Labai abejotina, ar koks žodis, nežinotas ar nežinomas šnektose, gali pasidaryti vietovardžiu (išimtytys būna nykstantys kokie dialektizmai). Pvz., slavizmas *dienykas* „užtvaras“⁴, visiškai nepažįstamas žemaičių ir net jų nesuprantamas, vargu gali būti Mósėdžio upės *Deinininkas* pagrindas (p. 83–84). Jei būtų pateiktas tikras ir tikslus toponimo vokalizmas (A. Vanagas čia įtaria esant dou-nininkų *ei*, o to slavizmuose paprastai nebūna), tada ką nors įtikinamiau būtų galima pasakyti, o dabar pateiktas tik šiaip sau spėjimas.

² Apie tai jau buvo rašyta, žr. Vitkauskas V. Įspūdingas veikalas. – Gimtasis kraštas, 1970. XI.12, nr. 46.

³ Girdenis A. Dėl nelūpinių sprogstamųjų priebalsių „maišymo“ pietinėse lietuvių šnektose. – Baltistica, 1979, t. 15, p. 23–30.

⁴ Jo geografiją rodo Lietuvių kalbos atlaso I tomo 10-asis žemėlapis (rytų aukštaičiai vilniškiai, širvintiškiai, lenkų kalbos didelę įtaką patyrusi Kaūno artimoji apylinkė).

Pietų žemaičių šiaurėje teka upė *Ūznė*, yra kaimų *Payžniū*, ir dėl įvairių kombinacinių fonetinių dėsnių iš jų gali atsirasti hidronimas *Páryžis* (tą rodo ir tvirtapradiškai kirčiuojamas *pár-*, bendrine kalba būtų *pér-*). Prancūzų *Parýžius* gyvenamosioms vietoms gal ir galėjo būti pagrindas (dvarininkai mėgdavo savo dvarus vadinti visaip egzotiškai), bet upė čia, aišku, niekuo dėta (p. 245).

Baltų leksinis dialektizmas *pūrai* „žieminiai kviečiai“ neišeina iš latvių Kuršo ir apibrėžto žemaičių ploto⁵ ir nežinia ar jį kada nors yra vartoję mūsų aukštaičiai, todėl abejotina, kad Surviliškio *Pūrupys* turėtų *pūrū* šaknį, o ne kokio *pūro* ar pan. Kokia *Pūrbalė* (Rozalimas) latvių pavyzdžiu puikiausiai galėjo atsirasti iš *purv + bala* (p. 269).

Sunku patikėti, kad Kvėdarnos *Sōtupis* (p. 310) būtų susijęs su *sōtk-* šaknimi iš žodžio *sōtkai* „arai, t.y. sodybinis sklypas“. Tose vietose tokio žodžio apskritai nėra, o vietovardis *Sōtai* yra tik transponavimo padarinys: ten sakoma *suōtā*. Čia galėtų būti šaknys *sot-* ar net *svot-*.

Taip pat vad. priedzūkio tariamą upelio vardą *Dzindzakė* (žodyne, p. 86 transponuota *Dindziakė*) nuo Jiėzno nieku gyvu negalima sieti su *džindžė*, žodžiu, atsivežtu iš Amerikos 20-ojo amžiaus pačioje pradžioje sugrįžusių emigrantų. Tarimas *dzindzakė* kalbos istorijai ypač svarbus, nes jis gali rodyti anksčiau buvusį didesnę vad. vakarų dzūkų plotą (autorius Jiėzną be reikalo dabar skiria tai tarmei, be to, netgi „tikrose“ vakarų dzūkų šnektose naujieji skoliniai tariami be dzūkavimo⁶).

Vietovardžio istoriškumo klausimas labai aktualus dėl *Rázės* || *Ronžės*. Dabar susidariusi tokia padėtis, kad visi kaimai apie Pālangą

⁵ Vitkauskas V. Apie kai kurių žemaitiškų žodžių vartojimą. – LKK VIII 165–168.

⁶ Apie tai plačiau žr. Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. – V., 1966, p. 139; dar palygink Lietuvių kalbos atlaso II tomo komentarus p. 108.

ir toliau sako *rôuze* (kaip *kôustę, žôusės*), vakarų žemaičių (donininkų) kaimai apie Nėmirsetą *rôže* (kaip *kôstę, žôšes*), o Palangės miestelėnai *rônžę*. A. Vanagas, rodos, mano, kad šie Palangės gyventojai bus išlaikę senųjų kuršių tarimą (*daugelio nevietinių, retkarčiais ir vietinių gyventojų vartojama lytis Rônžę ... gali atspindėti senąjį, kuršiškąjį upėvardžio Rąžė tarimą* – p. 275). Nenorėdamas ginčytis, kaip tie nevietiniai žmonės ir miestelėnai (visai ne senoji tarmė, o koinė, interdialektas) gali paveldėti didžią senovę, o tikrieji tarmės, kaip sistemos, atstovai – ne, neatsisakydamas savo ankstesnės nuomonės dėl pavadinimo *Rąžė* kilmės (galtik „iš piršto išlaužta forma“ per daug kategoriškai pasakyta⁷), čia noriu dar pacituoti A. Salio, gerai tą kraštą ir tarmę pažinusio kalbininko, žodžius, parašytus prieš daugelį metų: „Per Palangą tekančioji upė bendrine kalba vadintina Rąžė... Vietos žmonių, tiesa, ji tariama *Roužė*, bet palangiškiai ir vietoje *kąsti* sako *kousti*. Iš vasarotojų dažnai girdima *Ronžė* yra tikra keršmargė. Mat žemaičiams tebetariant dar senoviškai *Ranzė*, šios upės vardas lytimi *Ronža* (apie XVI amž.) pateko į gudiškąją senosios mūsų raštinės kalbą, iš jos išdygo lenkiška *Rąza*, o ši nemokelių pertaisyta „lietuviškiau“ *Ronžė*“⁸. Tokių pavyzdžių, kai interdialektas paveikia vietovardžius, Lietuvoje ir dabar kiek tik nori. Šilutėje beveik oficiali forma pasidarė vokiškoji *Mingė* (vietos tarmėje tik *Minė* arba *Minija*). Mósėdžio apylinkių kaimas *Lūknės* net „Kalbos praktikos patarimuose“ padarytas *Luknė*, nekalbant jau apie laikraščius ir knygas. 1982 m. lankantis Léipalingyje, Kāpčiamiestyje, įsitikinta, kad miestelių gyventojai, netgi vietiniai, mokytojai, įvairių raštinių darbuotojai jau yra įpratę sakyti (ir atvažiavusiam tikrai tesakė) *Leipālingis, Kapčiāmiestis*. Tik

⁷ Vitkauskas V. Dėl kelių žemaičių krašto vietų vardų. – Kalbos kultūra, 1965, sąs. 8, p. 50.

⁸ Salys A. Raštai. (Bendrinė kalba). – Roma, 1979, t. 1, p. 355.

kai kur kaimuose dar galima išgirsti *Perlojā, -ōs, Perlōja*, nes visi agronomai, bandymų stoties mokslininkai, apylinkės mokytojai sako tiktai *Perlōja, -ōjos*. Na, o vietovardžiai *Subāčius, Kařsakiřkis, Saūgos, Aukřdvarys* (ši forma jau visai išvaryta iš bendrinės kalbos – visur patvirtintas *Aukřtādvaris*), *Ālovė, Dubingiai, Giedraičiai, Māišiagala, Daūgai, Klaipėda, Palangā, Kėdāiniai, Rasėiniai, Kretingā, Mažeikiai*, nekalbant jau apie kokius *Mėtelius* (3^b), *Plātelius* (1), *Nidą* (2), *Pāvandenę* ir daugelį kitų, tose vietose gyvenančių nevietinių inteligentų, o iš jų (manant, kad jų kalba yra inteligentiška ir sektina) ir vietinių žmonių kaip tik nėra kraipomi (net radijuje, televizijoje, teatruose ir kitur)! Tai atskira didelė problema, ir, gaila, kad mūsų kalbinėje literatūroje beveik niekas nėra tais klausimais rašęs. Interdialektas, naudodamasis tam tikru inteligentiškumo autoritetu, norim mes to ar nenorim, veikia šnektas, ypač jų vartojamas vietovardžių formas. Toponimai visada yra susiję su rašto kalba, todėl yra ypač jos veikiami, greitai kinta. Kada nors kalbos istorikai su tuo susidurs labai aštriai.

Žagārės apylinkių *Vienūlupis* || *Vynūlupis* || *Vynuōlupis* (p. 378) autoriaus siejamas su bendrinės kalbos daiktavardžiu *vienuōlis*. Tas žodis, kaip rodo mūsų žodynai ir tarmės, bendrinėje kalboje atsirado tik šio šimtmečio pradžioje, o šnektose pradėtas vartoti gal prieš 30–40 metų, tai upeliui vardas tikrai negalėjo duoti. O kad tai senas vardas, rodo net vad. dūnininkavimas (vakarų aukštaičių pakraštiniuose šnektose atskiri žodžiai turi tokių ypatybių⁹), todėl *vienuōlis* vargu ar turėjo kokio nors ryšio su šiuo upėvardžiu.

Keista istorija šiame žodyne atsitiko su Kuršėnų apylinkių upeliu *Lūkstas*, kuris gražiai išaiškintas p. 198. To upelio galiukas teka vakarų aukštaičių gruzdiečių šnektos teritorija (Egėliškių, Mažeikių kaimai) ir

⁹ Jonaitytė A. Palatvės vakarų aukštaičių nedėsningos fonetikos žodžiai ir jų kilmė. – LKK, t. 13, p. 31–40.

jau p. 199 pateiktas *Luokštas* (be kirčio). Nepatikrinus vietoje, sunku dabar ką pasakyti dėl tos formos tikrumo, bet reikėtų prisiminti, kad tose vietose apstu hipernormalizmu¹⁰ ir ten apskritai persistengiama aukštaitinti žemaitiškas formas. Be to, tų vietų buvusiuose Nariškino dvaruose prisikūrė ir apaukštaitėjo daug žemaičių, kurie, tarsi persigandę savo žemaitiškumo, pasako net *šūoc* „šūdas“. Todėl autoriui reikėjo bent suabejoti to *Luokšto* formos autentiškumu ir senoviškumu.

O jis abejoja gana dažnai. Tai, žinoma, labai gerai – aiškiai matyti kalbininko noras pasverti visus argumentus už ir prieš, iki smulkmenų įsigilinti į kurios nors šnektos sistemą, kad būtų pasiūlyta ko tikslesnė etimologija. Juk yra tokių tarmiškų atvejų, kurių transponavimas į bendrinę kalbą yra nepaprastai sudėtingas, netgi įvairuojantis (pvz., *Bundinis*, p. 73–74). Bėda kartais yra ta, kad neaišku, kuo autorius abejoja: tarmės fakto tikrumu ar užrašymu, nes kurios nors šnektos fonetika abejoti lyg ir neduoda pagrindo. Pvz., Ylakių upelis *Būmbinai* įtariamas netiksliu transponavimu iš *Bámbinai*. Šneкта čia aiškiai turi skirti: jei *Būmbinai*, tai turi sakyti *bú.mbená*, o bendrinės kalbos formą *Bámbinai* žemaitiškai atitiktų pasakymas *bó.mbená*. Tas pats būtų ir su Luokės apylinkių *Dublungė* (p. 94): ten senasis *un* visada išlieka nepakeistas, todėl išgirdus tarimą (*doblŏnge* ar *dublŭnge*) puikiausiai galima nustatyti autentišką formą. Čia yra tik toponiminės kartotekos kritika, bet ne mokslinis ginčas. P. 97 sakoma, kad netiksli forma *Dupul̄tis* (Kretingà), bet ta upelė teka per Dupul̄čių k.

Tokių abejotinių „abejojimų“ yra ir daugiau. Sakoma, kad apie Alsėdžius tariama *lušė.ne* ir *lošė.ne* (p. 200). Ta šneкта trumpina visus prieškirtonius ilguosius balsius, tai pirmoji pateiktoji forma nelabai įtikinama.

Šašuolių apylinkių *Nosėvela* manoma galinti būti *Nasėvela* (p. 231). Jei būtų pa-

tikrinta vietoje, tai abejonių būtų nelikę: nekirčiuota šaknis *nos-* būtų tariama *nvs-*, o *nas-* nepakistų.

Jokio kirčiuotų trumpųjų balsių ilgini-mo neturi Stākliškių šneкта (pietų aukštaičiai), todėl abejonė *Skrŷpakas* ar *Skrĭpakas* (p. 306) visai neliečia šnektos fonetinės sistemos. Žemaičių Luokės šnektos sistema irgi gerai leidžia atskirti, kur yra balsiai *i* ar *i*, nes *Sĭdekl̄s* būtų tariamos *sĕ.dekl̄s*, o *Sŷdekl̄s* – *sĭ.dekl̄s* (p. 297). Vaŋnių šneкта be jokio vargo leistų identifikuoti *Pāstrėkynĭ* (p. 248): *ė* visais atvejais kamiene ten atliepia tik *-ie-*. Pabáiskas yra rotininkų šneкта, todėl tarimas *Golba* gali rodyti čia esant toponimą *Gálba* (p. 104).

Tarmių garsų transponavimas yra iš tiesų sunkus dalykas, ir A. Vanagas paprastai hidronimus labai pamatuotai pateikia bendrinės kalbos dėsniais atitikmenimis. Vienur kitur įsivelia koks netikslumas, bet tai pareina, matyt, nuo kito požiūrio į koki fonetinį reiškinį ar nuo neteisingo toponimikos medžiagos rinkėjų užrašymo, kurį patikrinti, aišku, autoriui buvo per daug keblu ir sudėtinga. Pagaliau juk ne viskas ir išaiškinta.

Vis dėlto vieną kitą abejotiną dalyką reikėtų nurodyti. Plungės upelio vardas *Amėrika* turi dėsniai pailgintą kirčiuotą balsį ir bendrine kalba rašytinas *Amėrika*, tuo labiau kad Krúonio, Ūnuškio (Trākų r.), Šiaulėnų šnektos irgi, rodos, turi vietovardžius *Amėrika*, o jie įtraukti į *Amėrikos* straipsnį (p. 41–42).

Šaukėnų, ne Šimkaičių upė *Gánsė* (p. 106) yra tariama *gŭncĭ* || *gá.ncĭ* (*c* iš *s* po *n*: *žuñ.cĭs* || *žañ.cĭs* „žąsis“ ir kt.), todėl jos šaknis bene bus *gąs-*. Autoriaus valia ją sieti su *gėše* (toje šnekteje *gé.ndžĭ*), bet negalima sutikti, kad Žygaičių *Gaňsupis* tariamas *Goncųpis*. Ten yra raseiniškių šneкта, ir *an > on* tose vietose visai nežinoma. Tai bus suklaidinę kokie nors užrašinėtojai.

Kadangi upelio *Geniotālis* apylinkėje yra *Genioto* kaimas, tai upėvardis pirmiausia lygintinas su oikonimu (*genētālis* forma

¹² Jonaitytė A. Ten pat, p. 34.

galėjo atsirasti dėl nekirčiuotos pozicijos balsio atsitiktinio kokio tarimo), p. 112.

Gėšupio (Tvėrai) įtarimas esant *Gėšupio* (p. 114) išrodo kažkoks neįtikinamas (šnekteje skambėtų *gėšupis* ir *gė.ñcupis*). Tarimo skirtumai tokie dideli, kad čia kokio sumaišymo sunku tikėtis (nebent, žinoma, transkribavimo į bendrinę kalbą manija, literatūrinimas ką nors būtų visai iš vėžių išmušęs).

Tie *gėšės* reikalai tuo žodyne nesibaižia. Raudėnų apylinkių upeliūkštis *Giršinas*, Mósėdžio ir Nevarėnų *Giršupis*, Alsėdžių pelkė *Giršė*, Plātelių ir Kałtinėnų kalvos *Girškalnis* (p. 117) siejami su paukščio *gėršė* vardu. Šio žodžio šaknies konsonantizmas yra gražiai lokalizuotas, junginius *-enš-*, *-anž-* ir kt. keičiant patogesniais tarti junginiais *-erš-*, *-arž-* (*áržuolas*, *gėršė*, *sáršlavos*) vakarų aukštaičių ir pačiose pietinėse pietų žemaičių šnektose (Tauragė, Gaūrė)¹¹. Pagaliau visame tame plote paprastai vartojamas ir turbūt vartotas žodis *gėžė* (tariama *gė.ndži*, *gė.ndže*, *gėižė*).

Prof. J. Balčikonis „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“ recenzijoje yra perspėjęs, kad Naujāmiesčio *Grūžalas* balsį *ū* reikia specialiai aiškinti, nes šnekteje bendrinės kalbos tvirtagalis *q* atliepiamas *o*¹² (*žō·s's*, *grō·št's*, *lō·stvs*). Dėl tos priežasties *Grūžalas* iškrinta iš šnektos fonetinės sistemos, teikiant rašyti *Grāžalas* ir siejant su *gražyti* (p. 121).

Vidūklės *Grėstinė* (t. *grė.nctini*) yra turbūt susijusi su tos šnektos žodžiu *grė.ncti* „gremžti, braukti“, ne su *grėsti* „kloti grindis“, visai nežinomai tose vietose ir turinčiu kitą priegaidę. Be to, ir semantiškai *grėsti* gana artimas upėvardžiui veiksmazodis (p. 122).

Interdialektas, įvairūs atsikėlėliai suklaidino žodyno autorių, Šaukėnų apylinkių garsų mišką *jū·dlī* (*Júodlė*) pavadinusį *Jūd-*

¹¹Plačiau apie tai žr. Vitkauskas V. Mėsos pavadinimai žemaičių šnektose. – Baltistica, 1979, t. 14, p. 62.

¹² Balčikonis J. Rinktiniai raštai. – V., 1978, t. 1, p. 371.

lė (p. 137). Tai žemaičių fonetikos nesupratimo rezultatas.

Pietų aukštaičių pietinėse šnektose nėra fonetinio dėsnių *ā ~ o*, todėl netikslus pasakymas „greičiausiai abu vietų vardai *Kajūtis* (nuo Rudnios ir Molėtų) yra tam tikra tarmybė, kur nekirčiuotas balsis *a* yra iš *o*: *Kojūtis*“ (p. 142). Molėtuose tikrai yra išlaikytas senasis nekirčiuotas baltų *ā*, bet Rūdnyje tokio reiškinio nėra nė menkiausių užuominų. Tai ar raštų koks iškraipymas, ar kita šaknis.

Joniškėlio *Kimzrynė* (p. 157), be abejo, yra netransponuota forma iš tarmiškos *ķemzrī·n' ~ Ķemzrynė* (nieko čia negali padėti ir LKŽ V 809 pateikta *ķimzrynė*, nes tai tik A. Juškos žodyno faktas, o tai yra arba Pūšaloto, arba žemaičių kaltinėniškių forma). Bendrinei kalbai teiktina *Ķemzrynė*.

Sena mūsų kalbininkų bėda, kad iš vieno tarmių tarimo daromos dvi ar daugiau formų, taikomas dėsnis pagal nuotaiką. Iš rytų ir pietų aukštaičių *lailė't' | lailė'c'* daroma *lailėti* (Obėliai, Kamajaī, Duōkiškis, Daugėliškis, Sudeikiai, Ceikiniai, Liškiava ir kt.) – LKŽ VI 51 ir *leilėti* (Dūkštas, Dysnà, Tverėčius, Dūsetos, Užpāliai, Kamajaī, Svėdasaī ir kt.) – LKŽ VI 240. Kadangi *l* nekietinančios šnektos turi *leilėti*, tai jau seniai buvo nurodytas šitas LKŽ netikslumas¹³. Todėl Kernavės *Lailūpė* lygintina su *leilėti* arba nurodytina, kad *lailėti* yra tarmiškas žodis. Tuo atveju net akivaizdesnis būtų *Lailūpės* ryšys su latvių žodžiu *liēls* (p. 178).

Kadangi šiaurės žemaičiuose galūninis **-iā > -ē* (*vālē – valiā*, *vā·lēs – vālios* ir t.t.), tai transponuota lytis *Mėilinčės kelias* (p. 209) yra visai netikslus – turi būti *Mėilinčios kelias*. Be reikalo abejojama *meilšaknimi*: šiaurės žemaičiai plačiai taria *mė.i-lf.nčē* (plg. LKŽ VII 1013).

Nelabai aišku, kaip autorius traktuoja žemaičių tarmės žodžius *lytūs* (ir dalis aukš-

¹³ Vosylytė K., Vitkauskas V. Akademinių Lietuvių kalbos žodyno naujas tomas. – Pergalė, 1967, Nr. 1, p. 163.

taičių taip sako), *mýlas, súdys*. Pvz., p. 193 sakoma, kad *Lytis* yra tarmybė iš *Lietis (plg. t. *lī·tōs* „lietus“). Ar tikrai čia nėteigiama, kad tai dėsninga fonetinė ypatybė? Deja, čia turimas kitas šaknies balsis. Visi žemaičiai turi *mýlas* (čia irgi yra kitas šaknies balsis), todėl *Nemýlas* (Šilalė) negali būti „priešdėlio (neiginio) *ne-* vedinys iš šaknies *miel-*“ (p. 227). Tas pats yra ir su žemaičių *sūdimis*. Tirkšlių tarimas *sōdupis* (ir *sū·l·dupis*) kažin ar iš viso gali būti siejamas su *suodimis* (Trk tik *sū·dis*), o be to, kažin ar sutaptinis dvibalsis *ou* gali keistis *ū·l* (p. 319)¹⁴. Toliau, p. 320, vėl pateikiama daug faktų iš Kretingės, Plätelių, Telšių, Tirkšlių, kur šaknies *suod-* vietovardžiai siejami su žodžiu *súodys*, kurio tose šnektose nėra. (Autorius bent turėjo atkreipti dėmesį į tokį hidronimo atsiskyrimą, jei tai teisybė, nuo bendrinio daiktavardžio.)

Transponavimo nelygumų pavyzdys yra *Orupis* „griovys“ (Kuršėnai) – p. 235. Tai vasaromis išdžiūstančio upeliuko vardas, tariamas *ūrupis* ir *ōrupis* (yra prie pat dūnininkų ir dounininkų ribos), todėl transponuotinas tik *Ūrupis*, kuris visai taisyklingai pateiktas p. 355 ir jau pamatuotai siejamas su liet. *ūras* „senas“, *ūrupė* „senvagė“.

Nelabai aišku, kaip autorius žodyne traktuoja kai kuriuos fonetinius dėsnius, vykstančius ir dabar. Žvaigždute (*) paprastai žymime tolimą archetipą, atstatytą pagal kokius senovinius dėsnius. Daugelis mūsų šnektų neturi hiato, todėl sutraukia du greta esančius balsius dėsningai¹⁵. Autoriaus parašymas „*Palminys* up. An. iš *Pa-alminys“ (242) kažin ar yra istoriškas. Bendrinėje kalboje ir tegali būti *Paalminys*, tik transponavi-

¹⁴ Apie *sūd-* šaknį žemaičiuose žr. Vitkauskas V. Šiaurės rytų žemaičių dūnininkų kai kurie morfofoneminiai dialektizmai. – LKK XVII 100.

¹⁵ Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija, p. 124–130.

mas šlubuoja, pamanius, kad hiato naikinimas yra nedėsninga tarmybė¹⁶.

Priebalsių kontraktacija daugeliu atvejų irgi yra dėsningas reiškinytis (pvz., susidūrus priebalsiams *t* ir *d*, visų lietuvių yra tariamas *d*, o *d* ir *t* – tik *t*¹⁷), todėl *Pikdaubis* turėtų būti rašomas *Piktdaubis* (p. 259), nors mūsų žodynuose šiuo požiūriu nemaža maišymo (todėl ir A. Vanagas rašo „*Pikdaubis* < *Piktdaubis“).

Reikėtų šį tą pasakyti dėl Kvėdarnos upelio *Sárkainis*. Autorius jį įtaria esant hipernormalizmą iš *Sárkanis*. Gaila, kad neduota autentiškos tarminės formos, nes *Sárkainis* būtų tariamas *sá.rkâ.nis*, o *Sárkanis* – *sá.rkanis*, t.y. neturėtų ilgo balsio *o* *k*¹⁸.

Lėipalingio apylinkių *Skirziūs*, autoriaus nuomone, yra jotvingiškas ir „su išmestiniu priebalsiu *d* tarp *r* ir *z* (*barzdà : barzà* ir pan.)“ – p. 304. Toks fonetinis dėsnis, tiesa, kai kuriose šnektose jau kiek apiręs, yra būdingas pietų žemaičiams ir šiaurės vakarų aukštaičiams apie Jurbarką¹⁹. Lėipalingio šnektą nuo to arealo labai toli, be to, šio dėsniu veikimo būna visai kita priebalsių padėtis: išmetamas *d*, einantis po *z*, o ne prieš šį priebalsį, nes viename skiemenyje *d* ir *z* būtų sudarę afrikatą *dz*.

Škobupis (Mažeikiai) yra susijęs, be abejo, su garsų junginio *sk* keitimu *šk-*, o ne *s-* vertimu *š-* lituanizuojant lytį *Skobupis* (p. 333), plg. to krašto *škuřlis*, *škrūpulas*, *škrōblinēti* „niek. vaikštinēti“, *škrābis* ir kt.

Zasinytį (Salāmiestis) ir kitus panašius žodžius kildinant iš sėlių *zas-* šaknies, autoriui reikėjo kreipti didesnę dėmesį į šaknies

¹⁶ Vitkauskas V. Apie vieną balsių kontraktacijos atvejį. – Kalbos kultūra, sąs. 28, p. 34–35.

¹⁷ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, p. 116.

¹⁸ Šioje šnektose yra didžiausias dvibalsių *ai*, *ei* vienbalsinimas.

¹⁹ Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija, p. 179–180.

vokalizmą (p. 393–394). Kaip čia galėjo toks senas baltų dialektizmas taip lengvai pakeisti ilgą šaknį trumpa (lygiai taip pat lieka neaišku, kaip iš žemaičių formų *ké.ncas*, *kensī·nī* atsirado *Kesautis*, *Kēsė*, *Kēsa-kalnis* – p. 154). Minimios žemaičių *žos-*, šiaurės panėvėžiškių *žos-* šaknys yra dėsningai atsiradusios iš *žans-*, todėl nelabai gali paremti šaknies vokalizmo dėsningumo Sa-lāmiesčio apylinkėse.

Žemaičių šnektos balsį *i* po priebalsių *š*, *ž* pakeičia supriešakėjusiu *u* ||*o*: *š'ūpti* (Kuršėnai) / *š'ū.ptę* (Raudėnai, Tryškiai ir kt.) „šipti“, *ž'ūburī's* / *ž'ūburī's* „žiburys“, *ž'ūb* / *ž'ūb* „žiba“ ir kt. Apie Kuršėnus, Raudėnus tik ir egzistuoja forma *ž'ūžmà* / *ž'ūžmà* (variantas *Žižmà* ten visai nevartojamas, tik inteligentų sakoma Kuršėnų mieste). Tai suvokia ir autorius, bet lyg ir nepamatuotai jo pasakyta: „Šilalės apylinkėse *žiur-* ir *žir-* ištariama gana panašiai“ (p. 405). Žemaičių balsių *i(ę)* ir *'u('o)* tarimas, artikulavimas yra toks skirtingas, toks nepanašus, kad juos sumaišyti ar panašiai tarti yra negalima.

Nors tai ir kita tema, bet reikėtų pakalbėti ir dėl formų kirčiavimo. A. Vanagas, galima pasakyti, pavyzdinčiai kirčiuoja, todėl ypač apmaudu, kad žodyne pasitaiko netikėto ir neįtikinamo bendrinių žodžių ir net hidronimų kirčiavimo atvejų: *šūdas* p. 47 = *šūdas*, *bekójis*, -*ė* p. 61 = *bekōjis*; *liūnas* p. 147 = *liūnas* (tai ir „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“ klaida, patikėjęs toponimikos kartoteka); *kōks* p. 162 = *kōks*; *dūobės* p. 181 = *duōbės*; *krūvis* p. 182 = *krūvis*; *klōnis* p. 181 = *klōnis*; *moteris* p. 206 = *mōteris*; *puōdas* p. 268 = *pūodas*; *sliėkas* p. 308 = *slėkas*; *Svēdasas* p. 323 = *Svēdasas*; *vėsus* p. 376 = *vēsūs* (4), *Virvytė* p. 388 = *Virvytė* || *Virvyčią*.

Kaip jau minėta, paprastai daugumas hidronimų autoriaus yra pateikta gerai, su tarmių duomenimis nesikertama. Šie kelio-likia aptartų vienaip ar kitaip netikslių atvejų turėtų tik kiek pakoreguoti vieną kitą tei-

ginį, kokį nepasvertą argumentą, nesubtilią etimologiją. Tokiame didžiuliame darbe visiškai išvengti netikslumų yra neįmanoma (be to, čia dar prisideda ir toponimikos kartotekos užrašymų nevienodumai, ten pasireiškiantys transponavimo į bendrinę kalbą ydingumai ir kitokie netikėtumai).

V. Vitkauskas

Proceedings of the Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21–25, 1978/Ed. by K. Rymut. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1981, t. 1. – 706 p.; t. 2. – 652 p.

Nuo 1938 m. kas treji metai vyksta tarptautiniai onomastikos kongresai. Jau trečiajame kongrese Briuselyje (1949 m.) buvo sudarytas Tarptautinis onomastikos mokslų komitetas, kurio centras yra Belgijos mieste Liuvene (Leuven).

1978 m. rugpjūčio 21–25 d. Krokuvoje vyko XIII tarptautinis onomastikos kongresas. Anotuojamame dviejų tomų leidinyje publikuojama šio kongreso medžiaga. Pranešimai labai įvairūs savo problematika, juose nagrinėjami aktualūs teoriniai ir praktiniai onomastikos klausimai. Paskelbti viename leidinyje jie supažindina su įvairių šalių toponimikos ir antroponimikos tyrinėjimais, atspindi šių mokslų lygį beveik visame pasaulyje.

Baltų onomastikos problemoms buvo skirti penki kongreso pranešimai. Jų autoriai – mūsų respublikos mokslininkai J. Jurkėnas ir A. Vanagas, lenkų kalbininkai M. Kondratiukas ir V. Smočinskis bei mokslininkas iš JAV A. Klimas.

J. Jurkėnas pranešime „Антропонимы и апеллятивы“ (t. 1, p. 557–560) nagrinėja teorinę asmenvardžių ir apeliatyvų santykio problemą, išskirdamas apeliatyvų, turėjusių ypatingą polinkį virsti antroponimais, grupes (pvz.: a) kolektyvas, tauta, žmonės; b) troškimas, viltis, valia ir kt.). Teoriniai teiginiai iliustruojami senaisiais